

Tsjecho-Slowakije (1918 - 1938)

Willem Peeters

Tsjecho-Slowakije (1918 - 1938)

In februari 1918, negen maanden voor het einde van de Eerste Wereldoorlog, legt president Wilson van de Verenigde Staten zijn *Veertien Punten* op tafel waarin hij pleit voor een nieuwe wereldorde. Een maand later gaat hij akkoord met de ontmanteling van het Oostenrijkse keizerrijk ofwel de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Tsjechische en Slowaakse nationalisten hebben allang genoeg van het keizerlijk regime, grijpen hun kans en proclameren de republiek. Deze democratische staat in Oost-Europa wordt zonder veel verzet van de westerse mogendheden in 1938 door Hitler vernietigd.

De onafhankelijkheidsverklaring

Op 18 oktober 1918, een paar weken voordat de Wapenstilstand van Villa Giusti in Padua het lot bezegelt van Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie, roept de top drie van de nationalistische Tsjecho-Slowaakse beweging bestaande uit Tomáš Masaryk, Edvard Beneš en Milan Rastislav Štefánik, de Tsjecho-Slowaakse republiek uit. De nieuwe republiek bestaat zowel politiek als geografisch uit drie delen. Eerste is dat van Bohemen-Moravië-Silezië ofwel het *land van de kroon van Wenceslaus de Heilige*. Rond 900 is Wenceslaus hertog van Bohemen en vanwege de geslaagde aanslag op zijn leven in 929 wordt hij vanaf dat moment vereerd als martelaar. Tweede onderdeel is Slowakije dat meer dan duizend jaar deel heeft uitgemaakt van Hongarije en tenslotte als derde onderdeel is er Roethenië dat bestaat uit districten in noordoost Hongarije, bewoond door de Oost-Slavische Roethenen.

Masaryk wordt president van de nieuwe republiek. Met zijn onafhankelijkheidsverklaring verwijst hij nadrukkelijk naar die van de Amerikanen uit 1776 en naar de idealen van Wilson. Maar bovenal refereren de woorden van Masaryk aan het bestaan van de natie, de natie van Comenius, de grote theoloog en pedagoog uit Moravië, die zijn volk voor zijn overlijden in 1670 een testament nalaat dat eindigt met de woorden 'Leef, o natie toegewijd aan God, en sterf niet! Moge uw volkeren talloos zijn!' Na een succesvol optreden van zijn leiders tijdens de vredesbesprekingen in Parijs, wordt met het verdrag van Saint-Germain tussen de geallieerden en de Oostenrijkers Tsjecho-Slowakije erkend als zelfstandige staat. Dit verdrag gaat formeel in op 16 juli 1920.

Wetgeving

Het is ondenkbaar dat er na de geweldloze revolutie normale verkiezingen gehouden kunnen worden. Een groot aantal mannen bevindt zich nog buiten de grenzen en kan geen stem uitbrengen. Daarom worden zo eerlijk mogelijk zetels toegewezen aan de vijf aanwezige politieke partijen, te weten de Sociaal Democratische Partij, de Nationaal Democraten, de Agrariërs, de Nationaal Socialisten en de Klerikalen. Onvermijdelijk is het ontbreken van vertegenwoordigers van de Duitssprekenden en Magyaren in het land die voorheen de wetgeving voortdurend hebben gefrustreerd door hun afwezigheid in het parlement. Zij hopen nog altijd hoop op aansluiting bij respectievelijk Oostenrijk (de rompstaat van het keizerrijk dat na het uiteenvallen ervan is overgebleven en Duits-Oostenrijk wordt genoemd) en Hongarije. Wetgevende arbeid door Tsjechen en Slowaken vindt zonder deze minderheden voortgang, in de wetenschap dat tegen de tijd dat de Duitsers en Magyaren ontwaken uit hun dromen, zij geconfronteerd worden met harde feiten.

Feiten, resultaten van wetgevende arbeid die er zijn mogen. Om te beginnen wordt een nieuw muntstelsel ingevoerd, een maatregel die het land behoedt voor een financiële chaos en tegelijkertijd de buitenwereld laat zien dat Tsjecho-Slowakije een stabiele en betrouwbare partner kan zijn voor het westen. Ook worden eind 1918 wetten aangenomen die voorzien in een achturige werkdag, een werkloosheidsverzekering en huurbescherming. In 1919 volgt een ziektekostenverzekering en wordt een begin gemaakt met de landhervorming. Die is hard nodig want ongeveer 35% van het land van Bohemen en Moravië is in handen van grootgrondbezitters. Daarmee krijgt de staat het recht om alle landerijen omvangrijker dan 150 hectare te onteigenen en te herverdelen onder de landloze boeren. Ook zien onderwijs-hervormingen het licht. Er worden tal van instituten voor beroepsonderwijs gesticht naar voorbeeld van de in Duitsland bestaande *Bürgerschulen*. De Slowaken krijgen voor het eerst in hun bestaan een universiteit en wel in hun hoofdstad Bratislava: de *Comeniusuniversiteit* en de Tsjechen stichten in Brno eveneens een universiteit die zij vernoemen naar hun leider Masaryk. Als het gaat om geletterdheid bestaan er grote verschillen in de nieuwe republiek. Bohemen kent al sinds 1869 verplicht basisonderwijs, ooit ingevoerd door de Oostenrijkers en daardom zijn er weinig ongeletterden. Dit in tegenstelling tot Slowakije en Roethenië die altijd onder de Magyaarse plak hebben gezeten en verwaarloosd zijn.

Gedurende het jaar 1919 neemt in Tsjecho-Slowakije de betekenis van het socialisme toe en na verkiezingen wordt dan ook de sociaaldemocraat en journalist Vlastimil Tusar benoemd tot premier. Hij begint direct met invoering van noodzakelijke sociale hervormingen. Maar het belangrijkste voor hem is de totstandkoming in februari 1920 van de constitutie. Met het aannemen van deze grondwet plaatst Tsjecho-Slowakije zich op hetzelfde niveau als de meest progressieve staten van West-Europa zoals Nederland en België. In deze grondwet is de ambtstermijn van de president vastgesteld op zeven jaar en hij kan één keer herkozen worden. Voor Masaryk wordt een uitzondering gemaakt, hij blijft aan tot 1935. Het staatshoofd beschikt over veel bevoegdheden waaronder het tekenen van internationale verdragen, het benoemen of ontslaan van ministers en het aanstellen van rechters, hoge ambtenaren en hoogleraren. Ook is hij hoogste bevelhebber van het leger en mag hij kabinetzittingen bijwonen. Niettemin, de constitutie begint met de zin: 'het volk is de enige bron van alle macht in de Tsjecho-Slowaakse Republiek' en gedurende zijn ambtstermijn van zeventien jaar heeft Masaryk daar nooit aan getornd en is ook nooit zijn bevoegdheden te buiten gegaan om de presidentiële macht te vergroten. Sterker nog, met zijn optreden in het zowel politiek als geografisch zeer heterogene land blijft hij zijn democratische principes steeds trouw en weet hij de republiek het stempel te bezorgen van een toonbeeld van stabiliteit in het roerige Europa.

Slowakije

Als tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog het Hongaarse gezag over Slowakije afbrokkelt, belandt Slowakije in een bestuurlijk vacuüm. De Tsjecho-Slowaakse republiek mag dan zijn uitgeroepen, maar Slowakije is nog niet *de facto* in handen van de nieuwe regeerders. Langzaam maar zeker weten Slowaakse milities het land te veroveren op de Hongaren, maar het duurt nog tot begin januari 1919 voordat zij Bratislava binnentrekken. Vanaf dat moment is Bratislava de hoofdstad van Slowakije dat onder de paraplu van de Tsjecho-Slowaakse regering in Praag een decentraal bestuur krijgt. Slowakije heeft echter zwaar te lijden onder het bestuurlijke vacuüm dat de verdwenen Hongaarse ambtenaren hebben veroorzaakt. Dat moet worden opgevuld door Tsjechische deskundigen, want op dat moment beschikt Slowakije over niet meer dan een handjevol burgers met een redelijk opleidingsniveau. Oorzaak daarvan is de eeuwige afkeer der Hongaren van het tot bloei laten komen van een Slowaakse intelligentsia.

De plotselinge instroom van Tsjechen is uit nood geboren en onvermijdelijk, maar het steekt de Slowaken dat niet zij, maar de in hun ogen nieuwe bezetters op belangrijke posten worden benoemd. In de wetenschap dat het kersverse Slowaakse regime nog wankel is, proberen de Hongaren met geweld hun positie in Slowakije te herstellen en vallen het land binnen op 20 mei 1919. De overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, bijeen in Parijs voor het vredesoverleg, sturen de dan nog aan de macht zijnde communistische leider van Hongarije, Béla Kun, een stevige waarschuwing om zich onmiddellijk terug te trekken. Niet lang erna maken de Roemenen een eind aan het bewind van Kun en krijgt Slowakije rust. Met het sluiten van het vredesverdrag van Trianon in juni 1920 tussen de geallieerden en Hongarije wordt de zuidgrens van Slowakije vastgesteld.

Roethenië en de Duitssprekende minderheden

Dan zijn er nog de Roethenen in het noordoosten van Hongarije die een van hun verwanten in Oekraïne geïsoleerd bestaan lijden. Ruige gebergteketens scheiden hen van elkaar. De Hongaren hebben nooit een vinger naar deze volksstam uitgestoken en het ontwikkelingsniveau van de Roethenen is dan ook zeer laag. Veel van hen zijn geëmigreerd, onder meer naar de Verenigde Staten, en van daaruit laten zij zich horen. Op een congres te Scranton (Pennsylvania) in december 1918 bediscussiëren de emigranten de mogelijke toekomst van Roethenië en bedenken zich dat aansluiting bij Tsjecho-Slowakije de beste optie is. Intussen zitten de Roethenen in hun thuisland niet stil en komen tot eenzelfde conclusie, een zelfstandig Roethenië lijkt een onmogelijkheid. De formele eenwording van Roethenië met het buurland wordt beklonken met het vredesverdrag van Saint-Germain en door opname van dit besluit in het Tsjecho-Slowaakse constitutionele statuut van 1920. De bekwame Slowaakse leider Edvard Beneš speelt daarin een belangrijke rol en tijdens de vredesonderhandelingen in Parijs kaart hij daar ook bij de vrede-stichters het probleem aan van de Duitse minderheden in Tsjecho-Slowakije. In oktober 1918 verklaart de Duits-Boheemse minderheid dat de gebieden waarin zij wonen onderdeel uitmaken van de uit de Dubbelmonarchie gecreëerde rompstaat Duits-Oostenrijk. Zij noemen dit Duits-Bohemen. Maar de Tsjecho-Slowaakse regering in Praag wil daar niets van weten en ook de Oostenrijkers zitten er niet op te wachten. Geografisch is het ook onzinnig om de vier geïsoleerd liggende Duitse enclaves in het oude rijk van Wenceslaus te verenigen met hun Duits-Oostenrijkse broeders.

De in de enclaves gevormde regeringen worden begin maart door Tsjechische troepen aan de kant geschoven en aan Duitssprekende burgers van Tsjecho-Slowakije wordt een verbod opgelegd om deel te nemen aan de verkiezingen van het nieuwe Oostenrijkse parlement. Dit alles nadat in Parijs besloten is niet te tornen aan de wensen van de Slowaken en de oude grens van Bohemen met Duitsland te handhaven. Ook dit krijgt zijn beslag in het verdrag van Saint-Germain.

De jaren twintig

Tijdens de eerste algemene verkiezingen onder het regime van de nieuwe grondwet behalen de socialisten een klinkende overwinning. Zij slepen 130 zetels in de wacht terwijl de rechtse partijen er samen 146 veroveren. De nieuwe regering Tusar komt tussen drie vuren te liggen. Ter rechterzijde zijn er de Nationaal Democraten, binnen zijn eigen partij roert zich de bolsjewistische vleugel en in het centrum bouwt de boerenbeweging aan een solide blok. In september 1920 breekt er een crisis uit binnen zijn eigen sociaaldemocratische gelederen als de linkervleugel probeert de hele partij zich te laten aansluiten bij Komintern, de communistische tegenhanger van de sociaaldemocratische Tweede Internationale waar de partij onderdeel van uitmaakt. Deze poging slaagt niet, maar de partij splijt, wat de val van Tusar teweeg brengt.

President Masaryk benoemt een nieuw kabinet onder leiding van de uit de vroegere Oostenrijkse bureaucratie voortgekomen Jan Černý. Dan roepen de links-revolutionairen op tot een algemene staking als opstap naar een staatsgreep, maar de nieuwe premier maakt daar in drie dagen zonder bloedvergieten een einde aan. Enkele maanden daarvoor sluiten Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië een overeenkomst die in 1921 uitmondt in de Kleine Entente waaraan ook Roemenië is verbonden. De Kleine Entente is bedoeld om de status quo in het Donaugebied te handhaven. Om te voorkomen dat Hongaren zullen proberen hun grenzen te verleggen en Oostenrijk zijn plannen voor Anschluss bij Duitsland doorzet. Een drijvende kracht achter dit alles is de Tsjecho-Slowaakse minister van Buitenlandse Zaken Edvard Beneš die op dat moment tevens premier is. Bij de volgende algemene verkiezingen in 1925 lijden de sociaaldemocraten verlies en wordt een regering gevormd van rechtse en centrumpartijen onder leiding van de boerenleider Antonín Švehla waarin ook vertegenwoordigers zijn opgenomen uit de Duitse minderheidsgroeperingen en uit de Slowaakse Klerikalen.

Daarmee tonen deze vertegenwoordigers hun goede wil om hun dikwijls extremistische standpunten te laten varen om een constructieve bijdrage te leveren aan de opbouw van de staat. Twee jaar later vindt een bestuurlijke hervorming plaats die verdere rust brengt in het land.

In Slowakije wordt een bestuurslaag gecreëerd voor het landsdeel als geheel, waarmee Slowakije eenzelfde status krijgt als Bohemen en Moravië. Er wordt een provinciale president geïnstalleerd met vergaande bevoegdheden en een provinciaal verkiesbaar parlement. In de zes bestaande districten worden mogelijkheden geopend voor vormen van lokaal zelfbestuur. Een en ander leidt tot een verdergaande wil tot constructieve samenwerking van de kant van de Duitse minderheden waaruit twee vertegenwoordigers toetreden tot het nationale kabinet in Praag. Daarmee begint een periode waarin de politieke partijen elkaar in balans houden en bereid zijn compromissen te sluiten. Die periode duurt voort tot 1935 onder Švehla en zijn twee opvolgers van agrarische huize: František Udržal en Jan Malypetr. In 1935 treedt opnieuw een vertegenwoordiger van de boerenpartij aan en wel Milan Hodža, de eerste premier van Slowaakse afkomst die pogingen doet om een Groene Internationale in het leven te roepen en tevens probeert samenwerking met Oostenrijk tot stand te brengen.

Tsjecho-Slowakije in het nuw

Wanneer de economische crisis toeslaat in 1931 brengt deze in heel Europa een golf van werkloosheid met zich mee, zeker in Duitsland en dat is koren op de molen van de groeiende nazibeweging. De opkomst van Hitler die in 1933 de Volkenbond vaarwel zegt, brengt grote onrust teweeg in de landen van de Kleine Entente dat de banden nauwer aanhaalt. De Kleine Entente wordt als een op vrede gericht samenwerkingsverband geregistreerd bij de Volkenbond. Dit tot grote woede van Italië en Hongarije. Met argusogen kijkt de Kleine Entente naar het op initiatief van Mussolini gesloten Vier Landenpact tussen Italië, Frankrijk, Engeland en Duitsland. Een pact waarmee de Italiaanse dictator de invloed van kleine landen op het veiligheidsbeleid wil inperken en dat door Beneš als een regelrechte bedreiging wordt gezien voor de bestaande machtsbalans in Europa. Vandaar dat hij samenwerking zoekt met zijn Roemeense ambtsgenoot Nicholas Titulescu, de grondlegger van de Balkan Entente, bestaande uit Roemenië, Joegoslavië, Griekenland en Turkije. Een verdrag dat getekend wordt in Athene in februari 1934. Ook de Balkan Entente is bedoeld om de in 1919

overeengekomen grenzen in stand te houden en het agressieve Bulgarije het hoofd te bieden.

In maart 1934 jaar sluit Mussolini de zogeheten Protocollen van Rome af met Hongarije en Oostenrijk met als doel om weerwerk te leveren aan de opdringerige Hitler en zich ervan te verzekeren dat in het Donaugebied slechts met toestemming van de Duce grenzen verlegd kunnen worden. In feite worden Hongarije en Oostenrijk door deze protocollen vazalstaten van Italië.

Gedurende de winter van 1934 worden vooral door Rusland pogingen gedaan een Oostelijk Pact van Wederzijde Garanties tot stand te brengen tussen Rusland, Polen, de Baltische Staten, Tsjecho-Slowakije en Duitsland. Engeland en Italië juichen dit initiatief toe, maar doen niet mee. Duidelijk wordt echter dat Hitler allerm minst uit is op handhaving van de status quo in Oost-Europa en tegen het voorjaar van 1935 begint hij te fulmineren tegen een dergelijk pact als zijnde een jegens Duitsland vijandige operatie. Daarop wordt het Frans-Russische pact gesloten en heeft de actie van Hitler bewerkstelligd dat de voor de Grote Oorlog bestaande Frans-Russische alliantie opnieuw is gesmeed.

President Masaryk heeft in 1935 zijn land zeventien jaar gediend, is vijfentachtig en beseft dat hij het stokje beter kan overdragen. De voor de hand liggende opvolger is Edvard Beneš die op dat moment zestien jaar minister van Buitenlandse Zaken is geweest. Masaryk overlijdt ten gevolge van een beroerte op 14 september 1937, ruim een jaar nadat Hitler het Rijnland is binnengevallen.

De opkomst van Hitler en zijn imperiale ambities missen hun uitwerking niet op de verhoudingen tussen Tsjechen en Duitsers binnen de grenzen van Tsjecho-Slowakije. Nog altijd kunnen de Duitssprekenden in het land het niet verkroppen dat zij bij het ontstaan van de nieuwe republiek in 1918 tot een minderheidsgroep zijn gedegradeerd. Een minderheid die overigens verdeeld is in twee groepen. De eerste is die van de rabiaat nationalistische Sudeten-Duitsers die niets liever willen dan aansluiting bij het Derde Rijk van Hitler en de tweede groep bestaat uit de Alpine-Duitsers die net als hun Oostenrijks burenen verlangend uitzien naar de wedergeboorte van de Oostenrijks-Habsburgse monarchie. De gelijkgestemdheid van Tsjechen met de Alpine-Duitsers verklaart de toenemende bereidheid van Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk na 1918 om toenadering te zoeken.

De economische crisis in het begin van de jaren dertig treft vooral het Sudetenland hard, de werkloosheid neemt schrikbarend toe, wat de Duitse nationalisten in de kaart speelt die voortdurend in contact staan met de nationaalsocialisten in het buurland. Dit effect treedt in tal van Europese landen op, maar nergens zo heftig als in Bohemen waar op 1 oktober 1934 een nieuwe politieke partij het licht ziet, het Duitse Thuisfront (*Deutsche Heimatfront*) onder leiding van Konrad Heinlein die zich voorlopig wat op de achtergrond houdt, maar in 1931 al een artikel heeft gepubliceerd dat bol staat van sympathiebetuigingen aan het adres van de nazi's. Bij de presentatie van het programma van het Thuisfront wordt een mildere toon aangeslagen en verklaart hij nazisme en fascisme als wezensvreemd binnen de Tsjecho-Slowaakse grenzen. Ook wijst hij dan het idee van een Sudeten-Duits parlement af en biedt als vredelievend man zijn diensten aan. Maar bij de verkiezingen van 1935 gaat het er anders aan toe en onderscheidt het Thuisfront zich door zijn harde agitatie en het benadrukken van het belang van de *Volksgemeinschaft* gebaseerd op *Blut und Boden* beginselen. Het legt hem geen windeieren, want het Thuisfront wint 44 van de 72 Duitse zetels in het Tsjecho-Slowaakse parlement. De naam van de partij verandert in Sudeten-Duitse Partij. In de zomer van 1936 bezoekt president Beneš de Duitse gebieden en toont zich bereid een open discussie met de Duitse minderheden aan te gaan. Maar hij kan niet voorkomen dat onder invloed van Heinleins agitatie steeds meer Duitssprekenden zich voegen in het kamp van de nazi-aanhangers. Heinlein beweert dat de Duitse minderheden beschermd zouden moeten worden als groep en niet als individuen, wat in zijn ogen het ontstaan van een staat in de staat legitimeert en hij eist dan ook complete autonomie voor de Sudeten, zonder overigens aan te geven wat hij daar precies mee bedoelt. Daarbij verlangt hij van de Tsjechen dat zij het onrecht dat de Duitsers in 1918 is aangedaan weer rechtzetten.

Het einde

Nadat Oostenrijk in maart 1938 door de Duitsers is geannexeerd leeft uiteraard bij de Tsjecho-Slowaken de vrees dat zij het volgende slachtoffer zullen zijn van Hitlers imperialisme. Dat is begrijpelijk gezien de houding van de westerse mogendheden jegens de nazi's., maar Hitlers rechterhand Herman Göring verzekert de Tsjecho-Slowaakse regering dat zij niets vijandigs in de zin hebben. Beneš trapt daar niet in en begint het leger voor te bereiden op gewapende strijd, zij het dat hij liever niet in zijn eentje wil opereren gezien de onverschillige houding van het westen.

Op 29 april publiceert Heinlein zijn zogeheten achtpuntenplan van Karlsbad, waarin hij eist dat de Sudeten-Duitsers worden erkend als een legale eenheid waarbinnen men het recht heeft de Duits politieke filosofie - het nationaalsocialisme dus - aan te hangen. Tijdens een bezoek aan Engeland waarschuwt Winston Churchill hem niet te denken dat Engeland aan de zijlijn zal blijven staan in het zicht van de gebeurtenissen op het continent, maar Heinlein interpreteert dit anders, vooral omdat premier Chamberlain tegenover Amerikaanse en Canadese journalisten heeft laten doorschemeren dat de Britten zich afzijdig zullen houden en dat de Tsjechen het zelf maar moeten uitzoeken. In zijn ogen is Tsjecho-Slowakije geen homogeen land en kan het niet in de huidige vorm voortbestaan. Maar Hitler is daar niet in geïnteresseerd. Geen autonomie, geen zelfbeschikking, geen democratie en raciale gelijkheid, zijn enige wens is om Tsjecho-Slowakije te veroveren in de wetenschap dat Europa niets anders zal doen dan toekijken. Dat laatste doen Frankrijk en Engeland overigens niet. Zij dwingen de Tsjecho-Slowaakse regering toe te geven aan de druk van Hitler met het zogeheten Anglo-Franse *Diktat* dat premier Hodža verplicht om onmiddellijk de gebieden waarvan de bevolking uit meer dan 50% bestaan uit Duitsers, over te dragen aan het Reich. Dat dit in de praktijk betekent dat in sommige gevallen talloze Tsjechen mee zullen verhuizen legt kennelijk geen gewicht in de schaal. En zo wordt de beste democratie ten oosten van de Rijn op voorhand door bevriende naties aangezet tot een grenswijziging zonder daarover het parlement te kunnen raadplegen. De Britten en Fransen gaan zelfs zover de Tsjecho-Slowaken te verwijten het resultaat van Chamberlains missie in München in de waagschaal te stellen wanneer zij niet toegeven. Met andere woorden, als je niet voldoet aan de Brits-Franse wensen, dan kan er wel eens een wereldoorlog uitbreken en dragen jullie de verantwoordelijkheid. Uiteindelijk kunnen de Tsjecho-Slowaken niet anders dan zwichten voor deze druk en kan Chamberlain gesterkt door deze ommezwaai naar Godesberg afreizen om met Hitler zaken te doen, maar daar wacht hem een onaangename verrassing. Hitler heeft zijn eisen opgeschroefd en wil dat de gebieden die zijn adviseurs op een kaart hebben ingekleurd binnen een week worden overgedragen. Dat gaat zelfs Chamberlain te ver. Hij laat de Tsjecho-Slowaakse regering weten geen bezwaar te hebben wanneer zij overgaan tot mobilisatie en geeft, eenmaal weer thuis, de garantie af dat Engeland zal toetreden tot een internationale alliantie ter verdediging van de Tsjecho-Slowaakse grenzen. Daarna vertrekt hij naar München om in het gezelschap van de Franse premier Daladier en de Italiaanse dictator Mussolini verder te onderhandelen.

Hitler geeft hen te verstaan dat de gebieden in het Sudetenland op 7 oktober moeten zijn overgedragen, evacuatie te zijn voltooid met achterlating van alle bestaande installaties. Als de vier regeringsleiders een nieuw *Diktat* rond hebben, mogen Tsjecho-Slowaakse vertegenwoordigers nog even aanschuiven bij Daladier en Chamberlain terwijl Mussolini en Hitler al vertrokken zijn. Hun bezwaren worden weggewoven door een ongeïnteresseerd lijkende Chamberlain en Praag wordt ervan in kennis gesteld dat alles rond is. Chamberlain beschrijft het Diktat als een eervolle vrede, waarmee deze woorden hun betekenis verliezen. In feite is het een onwaardige capitulatie.

Bron: Seton-Watson R.W., *A History of the Czechs and Slovaks*, Hutchinson & CO., London 1943.